

כּוּהַן דַּעַת וּכּוּהַן מַשִּׁיחַ רַב שֶׁל הַלְכָה וּרַב שֶׁל גְּאוּלָּה

אַבְרָהָם וּסְרַמֵּן

א. מְבוּא

במאמרו 'נושאי הציץ והחושן'¹ עמד הרב סולוביצ'יק על הבעייתיות שבניסיון לצמצם את מקומו של הרב לד' אמות של הלכה בלבד תוך כדי דחיקתו מהנהגת הציבור, ובייחוד הרגיש את עליבות המנהיגים שבעטו בתורה ובמסורת ואשר התיימרו להחזיק בהגה ההנהגה של עם ישראל. הוא ראה בדמותו של הכוהן הגדול ובחלקי לבושו את צירוף ענייני ההלכה עם הנהגת הציבור – הציץ כנגד ההלכה והחושן כנגד הנהגת הציבור.

ואולם אף שהרב סולוביצ'יק משתמש במושג החושן הלקוח ממלחמות ישראל לכיבוש הארץ, הוא אינו מגדיר את ענייני הנהגת הציבור בעת הגאולה כחטיבה נפרדת מענייני הנהגת הציבור כפי שהוא בגלות. בדבריי אבקש להוסיף על האמור ואף להבחין בין הנהגת הציבור בגלות לבין הנהגה המקדמת את הגאולה. כמו כן אבקש להרחיב את תיאור הטיפוס של הרב כפי שהוא מתבטא בסגנונות אישיות שונים.

ב. כּוּהַן הַדַּעַת

בבואי לסרטט את דמותו של רב בישראל אינני יכול להימלט מהתחושה הראשונית שמדובר במשימה בלתי אפשרית, שאם על האנושות כולה נאמר: 'כשם שאין פרצופיהם שוים כך אין דעותיהם שוות' (מדרש תנחומא, פנחס י'), הרי שבאשר

* מאמר זה נכתב בסגנון טיפולוגי כדרכו של הרב סולוביצ'יק בספריו איש האמונה ואיש ההלכה, אולם הולך הוא בתכניו בעקבותיהם של הראי"ה קוק והרצ"ה בנו.

1 הרב י"ד הלוי סולוביצ'יק, דברי הגות והערכה, ירושלים: ההסתדרות הציונית העולמית, המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה, תשמ"ב, עמ' 191.

לרבנים הרבר נכון כפליים. אין מורה ההוראה דומה לדרשן ואין שניהם דומים לדיין. רב היישוב שונה מרב העיר, והבדל תהומי פעור בין רב המחזיק בתואר אקדמי לרב שאינו מחזיק בו, על אחת כמה וכמה אם נוסיף את חילוקי ההשקפות וההשתייכות הרעיונית לפלגים שונים בתוך היהדות ואת הבדלי האישיות שבין אדם לאדם. הוא אשר אמרתי, משימה זו נראית לכאורה בלתי אפשרית.

בשל כך אינני מתיימר להקיף את כל הצדדים באישיות רבגונית זו הקרויה 'רב'. ברצוני להתבונן מנקודת מבט מסוימת בשתי דמויות טיפולוגיות מרכזיות העשויות לאפיין רבנים מסוגים שונים, מאלו המוזכרים לעיל ואף כאלה שאינם מוזכרים. בשורות הבאות אנסה לסרטט את דמותם של שני סוגי חכמים: חכם שהוא בבחינת כוהן הדעת וחכם שהוא בבחינת כוהן משיח. אלא שהחכם שהוא כוהן דעת מופיע לפנינו בשני סגנונות. נמצאו אם כן שניים שהם שלושה.²

אך בטרם אתחיל בניסיון נועז זה עליי להקדים הקדמה אחת. בהיות מקדש על תלו ורוח הנבואה מפעמת בעם היו לנו כמה מוקדי רוח: נביא, כוהן וחכם. מתחילה היה הכוהן מזוהה עם החכם. הכתוב מייחס לשבט לוי ובייחוד לכוהנים את הוראת התורה בישראל 'וורו משפטין ליעקב ותורתך לישראל' יחד עם תפקידם במקדש: 'שימו קטורה באפך וכליל על מזבחך' (דברים לג, י). אף בימי בית שני אמר הנביא 'כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו' (מלאכי ב, ז). זהו כוהן הדעת המלמד תורה ומופקד על ההלכה. לא מליצה בעלמא היא סיומת הפסוק 'כי מלאך ה' צבאות הוא' (שם), כוהן הדעת הוא נציגו של הקב"ה בהעברת דברי תורתו אל העם.

אך את הכוהן נפגוש לא רק בחייה השגרתיים של האומה, אלא גם בעמדה מול משבר קיומי. לעת כזאת כוהן משיח מלחמה הוא נציגו של הקב"ה, והוא נוטע בלב העם את האומץ והגבורה להילחם גם נגד אויביהם הרבים מהם: 'וניגש הכהן ודבר אל העם' (דברים כ, ב). כוהן משיח³ נקרא על שם תפקידו המיוחד, אך גם צליל של אחרית הימים נמצא בשמו. כאומר – התגברות לאומית על משבר

2 לכל הטיפוסים המוזכרים בחיבור זה יש גם תלמידים, שאמנם לא הגיעו למעלת רבם אך הולכים בנאמנות בדרכו ומשתדלים להרחיב את גבולה. אף הם זוכים לטעום משהו מן המר המתוק שטועם מורה דרכם.

3 בסוטה ח, ע"א, הוא מכונה: 'כהן משוח מלחמה' וכן ברמב"ם, הלכות מלכים ו. אולם פעמים רבות הוא מכונה: 'כהן משיח', למשל במשנה, מנחות ו, ו; זבחים ד, ד.

קיומי ויציאה מן המצר אל המרחב הרי היא צעד מצעדיו של משיח הבא לגאול את האומה מאויביה ולתתנו עלינו על עמי הארץ לתהילה ולשם ולתפארת (על פי דברים כו, יט).

משנסתלקה רוח הנבואה בבית שני נשתיירו לנו כוהן וחכם. משגלינו מארצנו ונחרכ מקדשנו הועם זוהרו של מעמד הכהונה. לא עוד בדיקת יוחסין למזבח ולא בגדי שרד, לא כוהן גדול הצועק 'אנא השם', ולא נסים הנעשים בבית המקדש. לא נותר לנו כי אם חכם. אף לחכם לא נותרו אלא ד' אמות של הלכה (ברכות ה, ע"א).

את טיבן של ד' אמות אלה נבדוק בהמשך החיבור.

ג. כוהן הדעת בלשכתו

ישנו חכם שהוא בכחינת כוהן הדעת בלשכתו – העוסק בהלכה למעשה ומורה את העם בשאלותיו. יש הסבורים שאין לו לחכם זה בעולמו אלא כף חולבת שנפלה לקדרת בשר או דיני אבלות ושבע ברכות, ומלגלים הם על ד' אמות ההלכה של עולמו הצר.

אלא שסתירת דבריהם מזומנת מיד. האם רק אלו השאלות שיש לשאול? הלוא רבות הן הלכות החקלאי בדיני זרעים ואיש העסקים בדיני ממונות, המזיק והניזק, השופט והנשפט, העדים והראיות, הקניינים והחזקות, ואטו כי רוכלא נמני וניזיל?⁴ רבותיו הם רש"י ותוספות, מהרש"א ומהר"מ שיף, ועד אחרוני החקירה והפלפול. ספון כוהן זה בלשכתו, שאינה אלא ד' אמות, צולל בנבכי סוגיות, עד שזוכה ומחדש חידוש נפלא ועליו נאמר: 'משה שפיר קאמרת', ממשיכו של משה אתה! שואליו באים בחרדת קודש לשאול דבר ה' זו הלכה, וכבר נעשה מטבע לשון נפוץ אצל יראיה: 'נעשה שאלת רב'. כלומר עניין שלפנינו אינו יכול להיות מוכרע בדעתנו הענייה אלא בדעתו הרחבה של הרב.

מהלשכה שהוא ספון בה רואה הוא עולם ומלואו. אך אינו פונה לעולם, אדרבה, מחכה הוא שהעולם יפנה אליו, כביכול כאן הוא אמצעו של עולם, מעין

4 ועוד, הלוא הלכות אלה הן הנהוגות בזמן הזה, ואם כיום כך, בזמן שנשוב אלי קדמות נעורינו על אחת כמה וכמה – הלכות טומאה וטהרה והלכות קדושים ועוד הלכות זרעים, שאינן נוהגות אלא בזמן שרוב ישראל על אדמתם ומקדש עומד על תלו.

תשובה שהשיב ר' יהושע בן חנניה לסבי דבי אתונא.⁵ כוהן זה מחכה לאתערותא דלתתא ואינו מעורר את שומעיו עד שיחפצו. משהם נעשים כלי לקבל ושואלים שאלה – הרי תשובתם מזומנת, לאסור או להתיר, לחיוב או לפטור. כמשה בשעתו האומר ליתרו 'כי יהיה להם דבר – בא אלי' (שמות יח, טז), לא אני בא בגבולם, שמא לבם ואוזניהם ערלים מלשמוע לקחי ואמרתי, אלא הם באים אליי. איני אומר להם דבר ה' אלא כשנעשו כלים לקבלו.

אף בניין הבית היהודי ועתיד העם מוטלים על כתפיו. הוא העורך חופה וקידושין לבני הזוג הצעירים העומדים להקים משפחה ובונים עוד חורבה מחורבות ירושלים. לבנה נוספת בבניין העם לדורותיו. כדוד בשעתו הוא מלכלך ידיו בדם שפיר ושליה לטהר אישה לבעלה. אם חס ושלום הופר שלום הבית – אל לשכתו יבואו לבקשו להמשיך את מפעלו של אהרון המשכין שלום בין הנצים.

צו לצו קו לקו, זעיר שם זעיר שם, הולכים שומעי לקחו ומתמלאים תורה והלכותיה, דרכו אטית היא כמי השילוח ההולכים לאט. את פרייה אולי לא יראה הוא כי אם נכדו, כחוני המעגל בשעתו. אבל כפי שקודמיו הניחו לו עולם כזה – כך יניח למורי הוראה הבאים אחריו. וחוזר חלילה. כמשה בשעתו דורש הוא לעם הלכות חג בחג ורגל ברגל, ואף שלושים יום לפני החג. אם חננו הקב"ה בכישרון דיבור – הולכים ד' אמותיו ומתרחבים על ספסלי בית המדרש המלאים אדם כשהוא נושא מדברותיו. מעורר את העם לעבודת ה', למידות טובות, למצוות ולמעשים טובים, ללימוד התורה ואהבתה ולחינוך הילדים בדרך אבות.

תפיסת מקום זו של החכם בתפקיד כוהן הדעת נתקבלה יפה בישראל. אמנם מעיקרא היה הכוהן מזרעו של אהרון אחראי על לימוד התורה, ולהלכה נפסק שמצווה היא למנות בסנהדרין כוהנים ולויים.⁶ אף על פי כן מעולם לא היו לימוד התורה והוראתה נחלתו הבלעדית של הכוהן. גם בימי קדם היו מבני יששכר 'יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל וכל אחיהם על פיהם' (דברי הימים א יב, לב). על יהודה אמר אביו 'לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו' (בראשית מט, י) – ודרשו: 'שבט – אלו ראשי גלויות שבבבל שרודין את ישראל בשבט ומחוקק מבין רגליו אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים'.⁷

5 בכורות ח, ע"ב.

6 רמב"ם, הלכות סנהדרין ב, ב.

7 וכן על הפסוק 'את יהודה שלח לפניו אל יוסף להורות לפניו גשנה' דרשו: לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה (בראשית מו, כח, ורש"י שם).

אחד העקרונות היסודיים ביותר התנסח יפה בלשון הרמב"ם: 'התורה מונחת לכל ישראל וכל הרוצה יבוא ויטול את כתר'.⁸ דומה שרמז יש כאן לרבי עקיבא, שלא היה כּוהן ואף מוצאו לא היה ממשפחה מיוחסת,⁹ ועם כל זה התורה שבעל פה כולה עברה אלינו דרכו ודרך תלמידיו: סתם מתניתא – ר' מאיר, סתם תוספתא – ר' נחמיה, סתם ספרא – רבי יהודה, סתם ספרי – ר' שמעון וכולהו אליבא דר' עקיבא (סנהדרין פו, ע"א). ואכן, במרוצת הדורות הרבים מאז מתן תורה ועד היום לא היו רוב רובם של חכמי תורה שבעל פה מן הכהנים,¹⁰ וברכות השנים ואורך הגלויות לא ניכרת כל עדיפות שהיא לכוהן בעניין זה.

בזמן הזה ממלא החכם גם את תפקיד הכּוהן בכחינת 'ונשלמה פרים שפתינו', רוצה לומר בלימוד הלכות קדשים וגם בהליכה אחר מידותיו של אהרון המשכין שלום בין בני אדם. הלוא זה תפקידו המסורתי של רב מימים ימימה להשכין שלום בין בני זוג ובין שני צדדים הבאים לפניו לדין. ומעת שקבע התלמוד שהפשרה עדיפה על הדין (סנהדרין ו), הרי שגם הדין אוחד במידת השלום של אהרון טרם שיאחז ביד מידת משפט, שהיא מידתו של משה האומר 'יקוב הדין את ההר' (שם).

יש מי שמסתפק בד' אמות אלה ונוח לו בהן, כך הוא אופיו וכך שיטתו – אל תעירו ואל תעוררו עד שיחפצו השומעים. לעתים מהרהר הוא שמא ראוי לו שיצא לרחובה של עיר, אך תכף ניחם על מחשבתו ונרתע מההמוניות וגסותה. אין סאונה של עיר הולם אותו, אלא טורף את מחשבתו ומבלבל אותה. עדין הוא ורך, ולא ניסה להציג כף רגלו בשטף מים רבים של נהר האדם הזורם שם. אף שומעי לקחו יבואו אל לשכתו כעולים לרגל אל ד' אמות המורמות טפח מעל חיי החולין, ישאפו אוויר פסגות הרוח וישיבו את נפשם העייפה ממשא החיים.¹¹ אור היוצא מחלונות

8 הלכות תלמוד תורה ג, א.

9 ברכות כז, ע"ב.

10 בהקדמתו לספר היד החזקה מונה הרמב"ם את רשימת מעבירי מסורת תורה שבעל פה, מתוכם לא יותר מעשרה כּוהנים עד ימי בית שני! ואף לאחר מכן אחוז הכהנים בין מעבירי תורה שבעל פה קטן מאוד. עדות להתנגשות בין מעמד הכהנים המיוחס לבין מי שאינו כּוהן נמצאת במשנה, ראש השנה א, ז, וביתר שאת ביומא עא, ע"ב – דין ודברים קשים בין כּוהן גדול לבין ראשי חכמי התורה שמעיה ואבטליון, שמוצאם ממשפחת גרים.

11 בחיבור זה לא עסקתי בדמות ה'צדיק' לגוניה, אך אי-אפשר להימנע מלהשוות דמות זו לדמות הצדיק הפרוש מהעולם והתורם לקידומו דווקא מהמקום שבו הוא מתבודד, בכחינת

בית מדרשו של כוהן זה מאיר לכל העולם, בבחינת חלוני שקופים אטומים שעשה שלמה לבית המקדש שאינם כדי להכניס אור כדרכו של כל בית, שאין הקב"ה צריך לאור הבא מהחוץ, אלא שמשם אורה יוצאת לעולם.¹²

אך יש מי שלא מחמת עדינות יתרה מונע עצמו מכל אלה, אלא מפני החשש מה יאמרו הבריות. עם פריצת החילוניות בעמנו הלכה דעת הקהל ונסוגה אחור בהגדרת מקומם של רבנים. ד' אמות אלה הפכו להיות בתודעת חלק מהציבור מעין צינוק שהרב יושב בו ומצפה למי שיבוא לשאול אותו. כביכול נחק הוא מן החיים בכלל, ולא הותירו לו אלא את בית הכנסת, בית המדרש ובית הדין. אף שם – רק כשיבואו לשאול אותו יענה ותו לא.

נכנע הוא כוהן דעת זה לדעת הקהל, ולא יפגשם במשברי החיים, בשוק ובמשרד. אף הם ישבחוהו על שאינו מטרידם בחיי החולין שלהם. אך לא רק מי שרחקו מתורה ומצוותיה ישבחוהו, אלא גם מקיימי תורה העושים כביכול פשרה בין יוצרם ליצרם. זו פגיעתו הרעה של החילון באדם הדתי. לא יכלה לגופה של תורה אבל יכלה גם יכלה לפגוע במרחב יישומה בחיים ולצמצם את מאורה. ירצו – ישאלוהו, לא ירצו – הרי הוא יושב בלשכתו ואינו יודע, או שמא משים עצמו כאינו יודע, על אודות מעשיהם במשרד, במפעל, בשדה ובבנק. אינו מפריעם בחיי הכפילות של 'אדם בית הכנסת ואיש השוק'.¹³ יש בו מאותה המידה שחכמים ביקרו אותה בחריפות לשונם: 'האי צורבא מרבנן דמרחמין ליה בני מתא לאו משום דמעלי טפי אלא משום דלא מוכח להו במילי דשמאי' (כתובות קה, ע"ב; ובתרגום חופשי: תלמיד חכם שבני עירו אוהבים אותו, אין זה מחמת שטוב הוא, אלא שאינו מוכיחם בדברי תורה).¹⁴

¹² 'וידעו כי איש קדוש היה בתוכם' (על פי 'וידעו כי נביא היה בתוכם' – יחזקאל ה, ב). ראו הרב אברהם יצחק קוק, אורות הקודש, חלק ג, ירושלים: מוסד הרב קוק, תשנ"ב-תשנ"ד, עמ' רסז ואילך, על אודות הפרוש המתבודד והשפעתו על העולם.

¹³ על פי מנחות פו, ע"ב; תנחומא, בהעלותך ב.

¹⁴ מטבע לשון של הרב יוסף דב סולוביצ'יק, איש ההלכה: גלוי ונסתר, ירושלים: ההסתדרות הציונית העולמית – המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה, תשל"ט, עמ' 81.

¹⁵ כמובן, ייתכן מאוד שאותו חכם אכן נוהג להוכיח את בני עירו על שמירת התורה ומצוותיה, כנאמר קודם לכן, אלא שהימנעותו מלהיכנס למקומות הידועים כ'מסוכנים' ראויה למידה מסוימת של ביקורת.

ד. כוהן הדעת ברחובה של עיר

אף שדיברנו בשבחו של כוהן הדעת והאור היוצא מבית מדרשו – חיסרון גדול יש בו שאינו מסוים ומוגדר. אור זה נוגע ואינו נוגע במציאות שמסביב ומחוץ לבית המדרש. 'מקשין העולם'¹⁵ שלו אינו כולל אלא את עולם הלומדים והובשי הספסלים, ולא את חללה של רשות (על פי משנה, שבת יא, א). וכבר מנינו לעיל חסרונותיו, ואין לכפול הדברים.

לעומתו כוהן הדעת מצוי ברחובה של עיר, בחינת בן עזאי בשוקי טבריא,¹⁶ פורץ הוא מבית המדרש לשוק. הוא דורש הלכות רגל ברגל והלכות שבת בשבת, כעמיתו כוהן הדעת בלשכתו, ולא זו בלבד אלא שעוד מוסיף והולך הוא אצל כיכר החיים, מחריד את הבריות משלוותם ותוקע באוזניהם בשופר של קידוש החיים. וכי מה ישאל אדם בשוק? לא על עגלה ערופה ועיר הנידחת, לא גיטין וקידושין, אף לא כף חולבת וכנף עוף שבורה, כי אם בענייני המסחר, היושר והצדק שבחברה – גזל ועושק, אונאה ומשקלות, מסים וארנוניות, תחרות בין סוחרים, הוגנות ואחריות חברתית, צניעות וריסון היצר.

כשכוהן הדעת נמצא בשוק אינו ממתין עד שישאלוהו. מורה הוא לעם דבר ה' זו הלכה, דבר ה' זו חברה צודקת, דבר ה' זו צניעות. יודע הוא, לכשיישא מדברותיו על האדם והחיים וידבר בנושאים שהזמן גרמם יהיו מי שיתריסו כנגדו בחוצפה: מה לך אצל החיים שבחוץ? כלך לך לבית המדרש אצל נגעים ואהלות! דבר על מה שהיה, על מצוות שלא היו ולא עתידות להיות, ענה לשאלותינו כשנרצה, דרוש וקבל שכרך מקופת הקהל ואל תיכנס לעולמנו החי. ממשיכים הם בדרכם הנלוזה של הגוערים בנביא עמוס 'חֲזֹה, לֶךְ בְּרַחֲלֶךָ אֶל־אֲרֶץ יְהוּדָה; וְאָכַל־שֶׁם לֶחֶם, וְשָׂם תְּנָבָא' (עמוס ז, יב).

אבל מי שנפשו מתרוממת ומתרחבת, אין לשכת ד' אמות זו מכילה אותו.

15 בפירושיהם לתלמוד של מהרש"א, מהר"מ לובלין, מהר"מ שיף ועוד רגיל הוא הביטוי 'מקשין העולם' לציון שאלה נפוצה. וכי מיהו 'עולם' זה המקשה קושיה בסוגיית ייאוש שלא מדעת או שור שנגח את הפרה? ביטוי שגור הוא אצל הלומדים לומר שאין 'עולם' אלא חכמי בית המדרש, והם המקשים קושיות אלה (אלא שבניגוד למתואר לעיל, חכמים אלה ודומיהם ידעו שיש עולם גם מחוץ לבית המדרש, והוא שגרם להם לבטל תורה ולנסוע לכינוסי ועד ארבע ארצות כדי לעמוד על תיקון העולם היהודי הן בבית המדרש הן בשוק).

16 קידושין כ, ע"א.

הולך הוא בדרכו של משה רבנו היוצא אל אחיו ואינו יכול לסבול עוול. גם כאן זקוקים אנו לדבריו החודרים של הרמב"ם: 'ובכלל "אנשי חיל" שיהיה להן לב אמיץ להציל עשוק מיד גזול, כעניין שנאמר "ויקם משה ויושיען"' (הלכות סנהדרין ב, ח).

דורך הוא בדרכם של הנביאים הממלאים מקומו של משה רבם – אליהו וישעיהו, עמוס וירמיהו, המתריסים כנגד מלכים ושרים העושים עוול, העושים דלים ורוצצים אביונים (עמוס ד), הרוצחים וגם יורשים (מלכים א, כא). שיג ושיח לו עם חכמי המשנה והתלמוד העוסקים בתיקון החברה והעם, כבית הדין היושב בשערי כל עיר ועיר ושוטריו סובכים בשווקים וברחובות לתקן כל מעוות ולהביא את הרשעים אל הדיין למשפט (שם, א, א). רבותיו הם רבי עקיבא, גבאי הצדקה¹⁷ ודייני הדורות שהם 'אביהם של יתומים' (משנה תורה, הלכות נחלות י, ה).

חכם זה דואג לתיקון החברה ומשתמש בסמכות ההלכה לתקן תקנות 'מפני דרכי שלום' – סדר עלייה לתורה בבית הכנסת ומילוי בור הקרוב לאמת המים, ואף בין ישראל לגויים, כגון פרנסת עניי עכו"ם עם עניי ישראל, ביקור חוליהם ועוד (על פי גיטין נט, ס). מחדש הוא הלכות 'מפני תיקון העולם', למנוע מריבות ולהגן על החלש, כדוגמת פרוזבול שהתקין הלל (על פי גיטין לו), וכפיית בעליו של מי שחציו עבד וחציו בן חורין לשחררו כפי שתיקנו בית שמאי ובית הלל יחדיו (משנה, גיטין ד, ה) ועוד.

אף הוא ממשיכם של משה ויהושע שתיקנו תקנות בישראל.¹⁸ כוח רב נתנה ההלכה לכוהן הדעת ברחובה של עיר. כיוון שראה שהדור פרוץ באחת ממצוותיה של תורה רשאי הוא לענוש שלא מן הדין, כעזרא בשעתו הרשאי לענוש עונשי גוף וממון מפני תקנת השעה, וכשמעון בן שטח התולה שמונים מכשפות באשקלון כשהיו פרוצים בכך. מוצאים אנו את כוהן הדעת ברחובה של עיר בימי הגאונים המתקנים לשעבר מטלטלין לשם גביית חוב, ובאישיותו של רבנו גרשום מאור הגולה המשנה מן היסוד את דמותה של המשפחה בישראל.¹⁹

17 'עישור אחר [...] נתון לעקיבא בן יוסף כדי שיזכה בו לעניים' (קידושין כז, ע"א) ור' עקיבא גבאי עניים היה (רש"י שם).

18 ירושלמי, ברכות ב, ב; כתובות עא; ועוד.

19 גדולי החכמים ישבו בוועד ארבע ארצות ועסקו בהנהגת הקהילות ובהתקנת תקנות לעזרת כלל ישראל הנאנק בגלותו: מהר"ל והרב ר' העשיל, הב"ח והט"ז, מהרש"א והסמ"ע ועוד.

יציאתו של החכם בבחינת כוהן הדעת אל רחובה של עיר משתרשת יפה במשך הדורות. אמנם בזמן הזה ירדה מאוד קרנו של החכם, ואין בידו שבט מושלים כפי שהיה בימי קדם, לא שוטרים לרדות העם וגם לא עמוד הקלון או חרם הקהילה. אין כוחו אלא בפיו, אבל גם הוא קרוי שבט: שנאמר 'וְהָכָה אֶרֶץ בְּשֵׁבֶט פִּי'. אומר הוא את האמת גם כשאינה ערבה לאוזני השומעים, השומע ישמע והחדל יחדל. אם זכה – דבריו מתקבלים, ואם לאו אינו מתייאש, שסופה של האמת להישמע.

קמים עליו שונאים ומתנגדים נוספים על האמורים לעיל. מפקיעי שערים, רמאים, נצלנים, עושקי שכר שכיר ומזיקי החברה מכל סוג. חלקם בעלי כוח ועתירי השפעה העלולים להרע לו. נפשו אינה חתה גם כשמתעורר בלבו חשש 'שמא יהרוג את בני שמא ידליק את גדישי' (משנה תורה, הלכות סנהדרין כב, א), ככתוב 'לא תגורו מפני איש'! בשעת מצוקה ומשבר אומר הוא לעצמו, הטוב אני מזקני ישראל המתמנים על מנת שיקבלו את עול העם שהם 'טרחנים וסרבנים'! הטוב אני ממשה עצמו האומר 'עוד מעט וסקלוני'?! כך הוא גורלם של נביאים, שכפושע היה בינם ובין המוות המזומן להם מיד רשעי עמנו, כפי שהיטיב לבטא נעים זמירות ישראל: 'כִּי עָלֶיךָ נִשְׂאֵתִי חֲרָפָה כְּסֵתָהּ כְּלִמָּה פָּנָי. מוֹזֵר הֵייתִי לְאָחִי וְנִכְרִי לְבָנֵי אִמִּי. כִּי קִנְאֵת בֵּיתְךָ אֶכְלֵתִנִּי וְחֲרָפֹת חוֹרְפֶיךָ נָפְלוּ עָלַי [...] הֲצִילֵנִי מִטֵּיט וְאֶל־אֶטְבְּעָה אֲנַצֵּלָה מִשְׁנָאֵי וּמִמַּעַמְקֵי מַיִם' (תהלים טט).

לעתים נמצא מתחזים המדמים עצמם לכוהן הדעת ברחובה של עיר ומתהדרים באזורו של אליהו הנביא. מצטרפים הם להלך רוח מצוי של מוסר פופולרי המנשב בציבור ולעומתו ברוך יאמרו. אם כה יאמר ההמון: סוציאליזם יהי חלקי, וילדו דרשות בשבח השוויון ומדינת הרווחה. ואם כה יאמר: קפיטליזם יהי חלקי, וילדו דרשות בשבח התחרות החופשית והקלת עול המס ממעמד הביניים. הרי הם ממשיכי דרכם של נביאי השקר הנוהים אחר ההמון ואומרים להם מה שברצונם לשמוע. עוד יש בהם מי שלא שנו ושימשו די צורכם, המתהדרים

אי־אפשר למנות את כל שמות החכמים במרוצת הדורות שעמדו ברחובה של עיר כי רבים הם. יש לציין כי ועד זה נתפס בעיני היהודים כממשיך הסנהדרין 'הפרנסים דארבע ארצות היו כמו סנהדרין בלשכת הגזית, והיה להם כח לשפוט כל ישראל שבמלכות פולין ולגדור גדר ולתקן תקנות ולענוש' (ראו נתן נטע הנובר, האנציקלופדיה העברית, בערך 'יון מצולה', כרך טז, עמ' 464).

בחלוקא דרבנן בבחינת 'סמיכה לך – רב תהיה לנו'. הולכים הם בעקבות 'רבנים מטעם', רבנים שהשלטון ממנה כיוון שהם נוחים לו ועושי דברו. לא אלה ולא אלה נדרשים למצוות 'לא תגורו'. הסכנה אינה אורבת לפתחם, יושבי שער אינם משיחים בהם לרעה. אדרבה, הם עצמם היושבים בשער ומשיחים באחרים (גם כנגד רבנים) ומוציאים דיבתם רעה. על גפי מרומי קרת יושיבום החפצים ביקרם, שכר מלאכתם בצדה והוא ניתן בעתו מקופת השלטון או מכיסם של ריקנים שבישראל, שחיפשו ומצאו גושפנקה 'יהודית-תורנית-הלכתית', כביכול, לחלומותיהם ולהרהורי לבם.

ה. כוהן משיח

בידוע שלא רק חיי ההווה כלולים במשנתו של כוהן הדעת – בין זה הספון בלשכתו ובין זה המצוי ברחובה של עיר, אלא גם חיי העתיד. הציפייה לישועה, האמונה בביאת המשיח, הרי היא חובה על כל יהודי מכוחה של ההלכה, והרמב"ם הכניסה לתוך י"ג עיקרים שלו. כוהן הדעת המנסה ברכות ותפילות הכניס לתוכן את הכמיהה לקיבוץ גלויות, למשיח, למקדש ולמלכות בית דוד, והרי היא חובה על פי ההלכה על כל יהודי הן בתפילת עמידה ג' פעמים ביום, והן בברכת המזון, בשבע ברכות של חתן וכלה ועוד.

שמא לכך נתכוונו חז"ל שמיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, כלומר צמצם הקב"ה את מרחבי התורה ויצקם לתוך ד' אמות של תלמיד חכם העוסק בהלכה, על כל מובניה והשלכותיה, מרגע הגיחו של תינוק לעולם הזה במשך ימי חלדו ועד זיבולא בתרייתא וחיי העולם הבא. כאותן ד' אמות שתחת יעקב אבינו שלתוכן התקפלה כל ארץ ישראל, אף ד' אמות אלה – כל חיי הפרט והחברה בישראל התקפלו לתוכן.²⁰

כאן הבן שואל – כיוון שכל מידה נכונה כבר אמורה בכוהן הדעת – מה ייחודו ומה עניינו של כוהן משיח? אף אתה אמור לו – אמת היא שעולם העשייה של כוהן הדעת מלא הוא ונראה לעין, גם אם לעתים ממרחקים. אף ציפייה לגאולה ממלאת את לבו. אך חוג מבטו אינו נישא למרחבי צעדיה של האומה כי

20 ראו פירוש הרמב"ם בהקדמתו למשנה (מהדורת שילת, עמ' נה ואילך) שדרכו מרחיבה מאוד ד' אמות אלה.

אם לקהילת קודש, זו הקיימת עתה. מרצו וכישרונו משוקעים הם בחיי הווה של קיום תורה ומצוותיה ותיקון היחיד והחברה.

לעומתו, נפש הרב שהוא כוהן משיח מלאה המיית געגועים למה שעדיין איננו. עסוק הוא כל כולו בדאגה לעתיד האומה וגאולתה בארצה. רוחו טסה ומתרפקת על אבניה של ארץ הקודש והוא כינור לשיריה. געגועיו למקדש הכנוי על תלו ולכוהנים העובדים בו, לנביאים המהלכים ברחובות ירושלים ולמלכים הדרים בה. רבותיו הם משה המנהיג את בני ישראל ממצרים לירושלים²¹ ושמואל הנביא מקים המלכות. דבר ה' לא נגלה אליו בחלום ובחזיון לילה, אך נזכר הוא במי שלא מחמת נבואה, אלא מתוך תורה שלמדו, עמדו בראש העם בשעותיו הקשות. כרבן יוחנן בן זכאי הנפגש עם אספסיינוס ערב החורבן ומייסד תקנות 'זכר למקדש', ורבי עקיבא²² התומך בבר כוכבא. חכמים אלה לא מן הכוהנים היו, ולא מן הנביאים, אך נפשם הייתה של כוהן משיח המנהיג את העם בשעת משבר קשה ומול אויבים מרים.

21 ודוק: משה החל דרכו ככוהן משיח, שהרי עיקר תחילתו הייתה גאולת ישראל ממצרים. רק לאחר מכן נעשה כוהן דעת המקבל תורה מסיני. הופעתו ככוהן דעת כוללת גם ישיבה בלשכתו 'כי יבוא אלי העם לדרוש אלהים', וגם יציאה לרחובה של עיר בתקנות שתיקן לישראל. גם שמואל הנזכר מיד ובסמוך מתחיל את דרכו ככוהן משיח המציל את ישראל מיד פלישתים במלחמה באבן העזר. אחר כך נעשה לכוהן הדעת הסובב ברחובה של עיר, ככתוב 'והלך מדי שנה בשנה וסבב בית־אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל את כל המקומות האלה' (שמואל א' ז). מאוחר יותר הוא ייסד את המלוכה המתבססת בידי דוד שהוא גם משיח אלקי יעקב, ומזרעו יבוא משיח צדקנו.

22 גם רבי עקיבא החל דרכו ככוהן דעת ורק בסוף ימיו היה כוהן משיח. לפי חלק מהדעות לאחר כישלון המרד והרג תלמידיו הרבים שב ללמד תורה את חמשת תלמידיו הגדולים, ודרכם הופצה תורה שבעל פה כנזכר לעיל. לא יהיה זה חידוש מופלג מדי לומר שהחכם המכיל בקרבנו גם את כוהן הדעת וגם את כוהן המשיח מוגן יותר מפני כישלון המשיחיות. משזו לא עלתה בידו, ובר כוכבא נכשל, יעביר את לפיד האש לתלמידיו, בבחינת 'צור תעודה חתום תורה בלימודי'. כתלמידיו של ישעיהו המקבלים ממנו נבואות הנצרכות להמשך הדורות (דעת מקרא, מבוא לספר ישעיהו, ירושלים: מוסד הרב קוק, תש"ל-תשס"ג, עמ' 13-17), כך גם תלמידיו רבי עקיבא מעבירים הלאה את מסורת תורה שבעל פה. במסורת זו משוקע היטב הבסיס לגאולה העתידית, בייחוד בתורת הסוד המועברת דרך תלמידו רבי שמעון בר יוחאי. גם רבן יוחנן בן זכאי, העומד בשער ירושלים ורואה את חורבנה הממשמש ובא, דואג להתמדת תורה בישראל, שהיא גם הערובה למשיחיות, משמר את יבנה וחכמיה ומתקן תקנות 'זכר למקדש' מתוך הגישה שיש 'לדרוש לציון'. עיינו בבבלי, ראש השנה ל.

כשכוהן משיח רואה את קהילות הגלות בעליבותן, ואף בתור הזהב שלהן, עולה בזיכרונו מאמר הז"ל על אודות קהילות ובתי כנסיות העתידיים לעלות ולהיקבע בארץ ישראל. אבל אין אלה נשארים בתחום המיית הנפש בלבד, אלא רעיונות העוברים לעשייתם. מרצו וכישרונו מופנים להציעד שוב את האומה לארצה ולקדמוניותה. הוגה הוא רעיונות לביצוע כיצד להעלות יהודים רבים לארץ ישראל. דמותו של כוהן משיח מופיעה לפנינו בבעלי התוספות העולים ארצה ומייסדים יישוב גדול בירושלים ובעכו (בשנת ד' אלפים ת"נ), ברבי חיים בן-עטר ותלמידיו העולים עמו (שנת התק"א). בדורות שאחריהם שוב חזרו והופיעו כוהני משיח (שדרכיהם הפוכות זו מזו): הגאון מווילנא והבעל שם טוב, הצד השווה שבהם שהיו חפצים לקרב את הגאולה בידי בשר ודם ותלמידיהם הגדולים עלו ארצה (תקל"ד). אף הרב צבי הירש קלישר מכוהני משיח היה, והשתדל בכל כוחו לעורר את עמו לעלות ציונה ולחדש ימיו כקדם. עוד הוסיף ופנה אל רוטשילד לבקשו לנצל הזדמנות בין-לאומית לקנות את אדמת הקודש בכלל ואת הר הבית בפרט כדי להקריב שם קרבנות.²³ וכיוון שהיה תלמיד חכם גדול חיבר תשובה בדבר הקרבת קרבנות בזמן הזה, וכמה מחכמי דורו הסכימו עמו. גדול כוחה של תשובה זו בערכה ההלכתי ועוד יותר בהבעת הרצון המעשי לחידוש העבודה בפועל ולא רק בתשלום שפתיים.²⁴ מתבוננים הם כוהני משיח ביד ה' המתגלה בהיסטוריה האנושית, כאן ועכשיו, מקיימים בעצמם 'כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון' (ישעיהו נב). מכוונים עין של מטה כלפי עין של מעלה²⁵ ומחפשים עקבות ההשגחה, שכמאמר אליהו הנביא לר' יהושע בן לוי מוכנה כבר עתה לגאולת ישראל: 'היום – אם בקולו תשמעו' (סנהדרין צח, ע"א)!

בנוהג שבועלם, וכך דרכו של חיבור זה, נוטים אנו לצייר טיפוסים השונים ואף מנוגדים זה לזה, אך לעתים מתגלה אלינו דמות הכוללת כמה תכונות, חלקן לכאורה סותרות, ותהי לפלא בעינינו. בדור שלפנינו הופיעה דמות כזאת –

- 23 צבי הירש קלישר, דרישת ציון, ירושלים: מוסד הרב קוק, תשס"ב, עמ' 287 ואילך.
 24 עוד התגלתה נפשו של כוהן משיח ברמות תלמיד ישיבתו של החתם סופר, הרב עקיבא יוסף שלזינגר, המתכנן מדינה לעם היהודי קודם שתכנן זאת הרצל (האנציקלופדיה העברית, בערך 'שלזינגר עקיבא יוסף', כרך לא, עמ' 946, ובנפשם של רבים נוספים שאין כאן המקום למנותם.
 25 להמחשה לסוג התבוננות זה ראו הרב צבי יהודה קוק, לנתיבות ישראל, א, בית אל: מאבני המקום, תשס"ז, עמ' קצט, וגם קט-קי.

הֲרֵאִי"ה קֹקֵק, שֶׁהִיָּה כֹּהֵן מִצַּד יִיחֹסוּ אַךְ עֵינֵי מַעֲלָתוֹ הִיָּה שְׂדֵמֹתוֹ כְּלָלָה אֶת שְׁלוֹשׁ הַבְּחִינֹת שְׂדֵיבְרָנוּ בָּהֶן. בְּרֵאשׁ וּבְרֵאשׁוֹנָה הִיוּ בֵּה מִתְכַּוְּנֹת הַכֹּהֵן הַיּוֹשֵׁב בְּלִשְׁכַּתוֹ וּמִמְרִיא לְמַחְזֹזֹת הָרוּחַ שְׁמַעֲל עוֹלְמָנוּ, מִתְבוֹדֵד וּפּוֹרֵט עַל כִּינּוֹר הַשִּׁירָה וְהִיצִירָה. עַל גְּבִי בְּחִינָה זֹאת הִיָּה הוּא בְּבַחֲיִנַת כֹּהֵן הַדַּעַת בְּרַחֲבֹבָה שֶׁל עֵיר לְהִצִּיל עֶשְׂוֹק מִיַּד עוֹשְׂקוֹ וּלְתַקֵּן חַיֵּי הַחֲבֵרָה בְּנוֹשְׂאָו בְּעוֹל הַרְבָּנוֹת וְהִדְיָנוֹת. אַךְ מִעַל כָּל אֱלֹהִים הִיָּה בְּבַחֲיִנַת כֹּהֵן מְשִׁיחַ, הַרְוָאָה אֶת פְּעָמָי הַגְּאוּלָּה בְּהִיוֹצֵרֶם וּקְוֵרָא לְעַם לְשׁוֹב לְאֲדַמְתּוֹ, לְנַצֵּל אֶת שַׁעַת הַכּוֹשֵׁר וְלֹא לְהַמְשִׁיךְ בְּסַגְנוֹן הַגְּלוּתִי – 'שֶׁב וְאֵל תַּעֲשֶׂה עֵדִיף'. מִשְׂרָאָה שְׂאִין צִיבּוֹר שׁוּמְרֵי הַתּוֹרָה 'פְּרוּמֵע־אִידֵן' מִצְטָרֵף לְצִיּוֹנוֹת מִפְּאַת חִלּוּנֵי־הַיִּתּוּת, יִזְם וְקָרָא לְהַקְמַת תְּנוּעָה חֲרָדִית הַעוֹלָה לְאַרְץ הַקּוֹדֵשׁ: 'דָּגַל יְרוּשָׁלַיִם'.²⁶ כְּנוֹכַח לְעִיל, כֹּהֵן הַדַּעַת בְּרַחֲבֹבָה שֶׁל עֵיר וְכוּהֵן מְשִׁיחַ זֹכִים לְמַתְנַגְּדִים רַבִּים, וְאִכֵּן זֶכֶה הוּא לְחַרְפּוֹת, הֵן עַל תְּפִקִּידוֹ כְּכוּהֵן הַדַּעַת בְּרַחֲבֹבָה שֶׁל עֵיר²⁷ הֵן עַל דְּבָרָיו בְּשִׁבַח הַחֲלוּצִים וּבְדִרִישָׁה לְעֵלוֹת אֲרָצָה.

אֵךְ גַּם לְחַכְמָם שֶׁהוּא כֹּהֵן מְשִׁיחַ יֵשׁ 'לְעוֹמַת זֶה', וְכִיוּן שֶׁהוּא גְּדוֹל מִחֲבָרָיו אֵף ה'לְעוֹמַת זֶה' גְּדוֹל מֵהֶם. הַלּוֹא הֵם מְשִׁיחֵי הַשֶּׁקֶר, שֶׁנִּפְּלוּ וְהִפִּילוּ אֶת יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵיהֶם בְּמַהֲלַךְ הַדּוֹרוֹת, וְהַבּוֹלֵט וְהִידוּעַ מְכוּלָם שֶׁבְּתַאֲי צְבִי שֶׁר"²⁸. עַל כֵּן סְבוּכָה הִיא שְׁלִיחָתוֹ יוֹתֵר מִשֶּׁל חֲכָם הַדַּעַת. תְּפִיסַת מְקוֹמוֹ שֶׁל הַחֲכָם בְּבַחֲיִנַת כֹּהֵן מְשִׁיחַ לֹא נִתְקַבְּלָה יִפֵּה בְּמַהֲלַךְ הַדּוֹרוֹת. הוּא מִסְתַּכֵּן תְּדִיר בְּאֲשַׁמַּת מְשִׁיחֵי שֶׁקֶר, בְּהַתְקוּמַת מְנַהֲיֵי הָעַם נִגְדוּ, בְּלַעַג וּבוֹז, בְּהַאֲשַׁמַּתוֹ כְּהוֹזָה הַזֵּיוֹת, אוֹיֵב הָעַם וּבְעַל שִׁיגְעוֹן גְּדוּלוֹת מְסוּכָן לְצִיבּוֹר.

אֵם עַל כֹּהֵן הַדַּעַת בְּרַחֲבֹבָה שֶׁל עֵיר נְכוֹנִים הֵם דְּבָרֵי דוֹד הַמֶּלֶךְ שֶׁהוּא מוֹזֵר לְאַחֲיוֹ, עַל כֹּהֵן מְשִׁיחַ הֵם נְכוֹנִים בְּכַפְלֵי כַפְלֵיִים. גַּם רַעִיו כֹּהֲנֵי הַדַּעַת – שְׁלֹא זָכוּ לְמַעֲלַת כֹּהֵן מְשִׁיחַ – אֵינָם מְקַבְּלִים דְּבָרָיו וְהוּא מוֹכָה בְּבֵית מֵאֲהַבָיו. כְּכֹל דוֹר יְקוּם לְעוֹמָתוֹ מִתְנַגֵּד חֲרִיף כִּר' יוֹחֲנָן בֶּן תּוֹרַתָּא בְּשַׁעֲתוֹ שֶׁלְּגַלְגַּל: 'עֵקִיבָא יַעֲלוּ עֹשְׂבִים בְּלַחֲיֵךְ וְעֵדִיין בֶּן דּוֹד לֹא יָבֵא' (יְרוּשָׁלַיִם, תַּעֲנִית ד, ה). לְעֵתִים יִהְיֶה גּוֹרְלוֹ כְּשֶׁל

26 הרב אברהם יצחק קוק, אגרות הראי"ה, חלק ג, ירושלים: אגודה להוצאת ספרי הראי"ה קוק, תש"ג-תש"ו, אגרת תתסז.

27 בייחוד כשהציל את סטבסקי מגזר דין מוות על רצח שלא ביצע.

28 אפשר לומר כמעט בוודאות שכל משיחי השקר לא היו מבוססים בעולמו של כוהן הדעת כלל וקפצו מיד לעולמו של כוהן משיח. משיחיות שאינה באה מכוחה של תורה – סכנתה מרובה מתועלתה. ראו בהקשר זה הרב קוק, לעיל הערה 25, חלק א, עמ' לג-מו.

ירמיהו הנביא המכונה בפיהם 'איש משוגע ומתנבא', העומד להיות נאסר בגלל נבואתו (ירמיהו כט) וכמעט מוצא את מותו בידי מתנגדיו. רבים מכוהני הדעת מתנגדים לכוהן משיח כיוון שהוא מחזירם מרצבם, מקעקע את עולמם הנוה והבנוי, מטרידם בשאלות שהלכתא למשיחא, אגדתא ותורת הסוד מעורבים בהן, וכיחוד בענייני הנהגת האומה שבהם אינם מבינים ויודעים. לעתים ישתמשו כנגדו בטענת 'דעת תורה' סתמית ולא מנומקת. אף הוא ישיבם ויטען כנגדם: הלוא תודו שאי אפשר לפסוק בהלכות בשר וחלב בלי לימוד הלכות אלה, רק על סמך 'דעת תורה' הבנויה מעיון בסוגיות של נשים ונזיקין. אם כך הוא בהלכות פרטיות קל וחומר במה שנוגע לכלל ישראל: אי אפשר לפסוק בלא ללמוד את הסוגיות הנחוצות בנגלה ובנסתר.²⁹

אם כנגד כוהן הדעת רבו המתפרצים לאמור שב לך בד' אמותיך, הרי כנגד כוהן משיח עצמו הם מספור. על שלוש טענות דבריהם עומדים: האחת – מה יש לה לתורה לומר בעניינים כגון אלה? אין היא אלא תורת היחיד ולא תורת האומה על מוסדותיה. השנייה – כלך לך אצל הספרים הקדושים, אינך מבין בהוויות העולם, חולין הוא ולא קודש. רב לך כתר כהונה, הנח כתר פוליטיקה למביניה ועוסקיה. ושלישית – ביזיון הוא לתורה לצאת אל שוק החיים, והלוא תרצה בכבודה ולמה תוריד ערכה בעינינו?³⁰

כבר אמרו חכמים שאין לך דבר שקר שאין אומרים אמת בתחילתו, כדי שיקבלוהו (סוטה לה, ע"א). אמת היא שתורת חוץ לארץ הדירה עצמה מלעסוק בענייני האומה. לכן שולחן ערוך, המדריך כל יהודי באשר הוא, אינו כולל חלקים אלה. אמת היא שיש רבנים שאינם יודעים הנהגת הכלל מהי, ואף אינם מבינים בהלך החיים. אמת היא שפוליטיקה בחלקה התגרני של רדיפת השררה וחלוקת המשרות – ביזיון הוא לעסוק בה.

29 ראו מה שכתב בזה הקדוש רבי יששכר שלמה טייכטל הי"ד, אם הבנים שמחה, בודשפט: תש"ג, הקדמה שנייה, בייחוד עמ' לב-לו. שם הוא בא חשבון עם תלמידי חכמים המביעים דעתם בנושאים אלה בלא שלמדו אותם, והמניע העיקרי הוא היותם נוגעים בדבר, מכיוון שחוששים לאיבוד מעמדם ועוד.

30 בנו יחידו וממשיך דרכו של הראי"ה היה הרב צבי יהודה קוק, הידוע לכלל הציבור בעיקר בשל מעורבותו העצומה בפוליטיקה הישראלית. הוא אביה הרוחני של תנועת גוש אמונים ויוצק הלהט האידיאולוגי-משיחי בכל תנועת ההתיישבות שמעבר ל'קו הירוק'. כשנשאל למה הוא עוסק בפוליטיקה היה רגיל לענות שזו 'פוליטיקה אלוקית' וכדלהלן.

אבל נפשו של כוהן משיח מזדעקת כנגד המלעיזים, ואף הוא משיב אמריו. כנגד טענה ראשונה ישיב שאין כתורתנו הקדושה המדברת מהארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר בקיר להקיף גם חלקי מציאות אלה. אדרבה, ספר התנ"ך מלא הוא בענייני הנהגת האומה יותר מכל עניין אחר. אף חכמינו עסקו בזה באריכות ככל ספרות חז"ל והבאים אחריהם. הנשר הגדול, הרמב"ם, טרח לאסוף לתוך היד החזקה גם את הלכות מלכים ומלחמותיהם ועוד.

כנגד טענה שנייה ישוב יניף ידו ויענה: כוהן משיח מצוי הוא בעולם והוויותיו לא פחות מאלה המתימרים להנהגת הכלל. מקצוע זה של 'הבנת העולם' אינו קשה יותר ללימוד וידעה מסוגיות הש"ס הסבוכות שכוהן זה יודען. כשיש צורך בדבר, אין כוהן משיח נמנע מלהתייעץ בחכמים יודעי העתים ונבכייהם כדי לענות לאמיתה של תורה.³¹

כנגד טענה שלישית על ביוזון התורה, תשובתו מזומנת לו לפי סגנון התלמוד 'איפכא מסתברא'. אדרבה, אם תורת אלוקים חיים אינה כוללת את הנהגת האומה,

31 טענה נפוצה כלפי מעורבות רבנים בנושאים לאומיים-ביטחוניים היא חוסר המומחיות בענייני מדינה. כלומר כפי שבשאלות רפואה והלכה הרב חייב להיוועץ ברופא, כך גם בשאלות פוליטיות שבהן הרב אינו מבין אלא הפוליטיקאים. במבט ראשון זו נראית טענה משכנעת, אבל בהכירנו את הפוליטיקה הישראלית ואת נבחרי הציבור יודעים אנו שמעטים מהם מבינים בפוליטיקה פנימית ובין-לאומית, וכמעט לאיש מהם – גם לאקדמאים – אין הכשרה במדעי המדינה (יש לציין כי גם בדורות שלפנינו לא היה המצב טוב יותר, ראו דברי הרב סולוביצ'יק, 'הלחץ הערה' 32). מנגד, לא מעט רבנים מבינים בפוליטיקה יהודית הרבה יותר מכל פוליטיקאי. הם למדו תורה ויודעים את ערכו של העם הזה, את יכולתו האמונית, את הכוחות הגנוזים בו, גם אם הם מוסתרים לפעמים. הם יודעים הרבה יותר מכל חבר כנסת את ההיסטוריה שלנו ואת יכולת העמידה בלחצים רוחניים ופיזיים. בשל כך, לאחר לימוד הנתונים, הערכת המצב שלהם תהיה מדויקת הרבה יותר. הם גם יודעים שלתהליך ההיסטורי יש יד מכוונת ומשגיחה, וישיכילו להתחשב גם במרכיב הזה במערכת השיקולים שלהם. גם בנושאים ביטחוניים תשובות המומחים אינן מספקות. הכול יודעים שלהשקפתו הפוליטית של המומחה השפעה רבה על טיב הערכת המצב שלו. כנגד כל מומחה שיאמר הערכה אחת יש מי שיאמר הערכה הפוכה. אף הפוליטיקאים רואים לעתים בהערכות הביטחוניות המלצות בלבד. ברומה, ההלכה קובעת כי במקרה של מחלוקת בין המומחים על הרב ששמע אותם להכריע בכלים שהתורה נותנת לו. לענייננו, התורה עצמה אומרת שלפני יציאה לקרב בתנאים נחותים מול האויב אסור לו ללוחם לפחד, כפי שמודיעו הכוהן: 'כי ה' אלקיך עמך המעלך מארץ מצרים! האם אין זה שיקול 'רבני' לצאת לקרב ולא להיכנע, שיקול היוצא מפיו של כוהן משוח מלחמה!?

אם נדחק אותה לקרן זווית – זה ביזיונה הגדול.³² אמנם מודה הוא שכדי שלא לבוא לידי ביזיון, על כוהן משיח להיזהר מלכלכל ידיו בתגרנות המפלגות האמורה לעיל ולשים רווח ברור בין הכוונה רוחנית לבין חשבונאות מפלגתית.

ו. סיום

על משכבו בלילות, כשנפשו משתוחחת עליו, יאחז היאוש בנפשו של הרב שהוא כוהן משיח ויטען כנגדו מה לך ולצרה זו? הנח משימותיך ושוב לכיתך, ואם ירצה איש אחר – ייקח תפקיד זה שזר קוצים הוא כתר. אך תכף שב הוא ועונה לעצמו בשאלה – האם אין זה תפקידי? האם על התורה להיעלם ולהיאלם משבילי ההיסטוריה? האם זהו גבול ד' אמות ואין לעוברו? והלא לדעת הרמב"ן ורוב פוסקים מצווה היא לעלות לארץ וליישובה אף בזמן הזה, ולכשנזכה הרי גם מצווה להיות ריבונים עליה! אם כן, הלא גם הגאולה ושיבת ציון הלכה היא!³³ עוד מהרהר הוא: למה נתכוונו חז"ל באומרים 'חכם עדיף מנביא', אם לא לומר שיש בו בחכם משהו מתפקיד הנביא ולעתים אף ביתר הצלחה?³⁴ כיון שכך, אם ייכנע לנרגנים יהיה בבחינת נביא הכובש את נבואתו! לכן ימשיך לשאת את משא העם ולסבול סבלו. ושוב, בשעה קשה במיוחד של התקפות מבית ומחוץ חושב הוא לקבל על עצמו מעין תענית דיבור ולכבוש אמריו. אך אין הרבר עולה בידו. דבר ה' בוער כאש בעצמותיו, והיא פורצת מאליה ושורפת את החבלים ששם על נפשו כחבלים ששמו בני יהודה על זרועות שמשון המושיעם. תלאות אין-מספר, אכזבות רבות ומפח נפש נכונו לכוהן משיח זה, שאינו טוב מאבותיו הרוחניים שנזכרו לעיל. לעתים ייאסף אל אבותיו שבע מכאובים ורוגז, את השפעת פועלו יראו רק הבאים אחריו. אך לעתים יזכה ויראה בעיניו גם הישגים ושמחת עולם בצעד אחד נוסף בדרך גאולתן של ישראל.

32 הרב סולוביצ'יק, לעיל הערה 1, עמ' 193-194. הוא מבקר את המתיימרים להנהיג את האומה ובעצמם ריקים מתורה ומצוות.

33 רמב"ן, הוספות לספר המצוות של הרמב"ם, מצוות עשה ד; פתחי תשובה על שולחן ערוך, אבן העזר עה, ס"ק ו; הרב קוק, לעיל הערה 25, חלק א, עמ' סז-ע, קיח-קכז, רי-ריד, ועוד.

34 הרב קוק, לעיל הערה 11, 'חכם עדיף מנביא', עמ' קכ.